شانۆگەری - خەج و سیامەند - و چەند سەرنجێك

احمد محمد ئابلاخی

**« هەرکەسێ هاتو وتی من عاشقم بڕوامەکە ..
تا لەسەر گۆنای نیشانەی زەخمی مارانگاز نەبێ »**

ئەم دودێڕە هۆنراوەیە سەرەتایەك بوو بۆ دەست پێ‌کردنی شانۆگەری « خەج‌و سیامەند » ئەم بەرهەمە یەکێکە لە کەلەپورە بەنرخەکانی گەلەکەمان .. کە بۆمان جێ‌ماوەو بە لاتین نوسراوەتەوەو مامۆستا « فؤاد مەجید میسری « حسن فؤاد » توانیویە بیکۆڕێتە شێوەیەك کەلەگەڵ واقعی ئەمڕۆماندا بگونجێت .

ژیاندنەوەی ئەم کەلەپورە بەو شێوە گونجاوە نوێ‌یە هەڵبەت شارەزا بوون‌و ماندوبونی دەوێ چونکە توانیویەتی ڕەسەنی بەرهەمەکە وەك خۆی بهێڵێتەوە شاعیرێك دەڵێ :

**« ئەما خانی کە چیرۆکی عەشقی ئێمە دارێژێ
.... دەنا ئێستەش لە کوردستان دەژین زین‌و مەمێکی تر » (٣)**

هەڵبەت ئەوەی کە تۆزێ ورد بڕوانێ‌و گەش ببین بێ دەزانێ شاعیر کام زین‌و مەم دەڵێ‌و کام عەشقی دەوێ دابڕێژێ ، هەروەاش لەو بەرهەمەدا مامۆستا « فواد » بۆی ووتوین کە کام خەج ئەڵێ : خەجێك کە مافێکی ئاسایی هەموو مرۆڤێکە ... سیامەندیش بەو عاشقە دائەنێ کە تاکوو وا بیر بکاتەوە هەرگیز نابێ بە خاوەنی خەج « بەمانا فراوانەکەی » .

خەج ئەو شۆخە دڵ پاکەیە کە سیامەند عاشقیەتی ، شان بەشانی سیامەند سێ داوکاری تری خەج هەیە ... هەر یەکەش لەوان خەج بە هی خۆی ئەزانێ هەوڵی بۆ ئەدات ، تا ئێرە مامۆستا فؤاد پێمان دەڵێ کەچۆن خەج هەندێ هەوڵی بۆ ئەدەن‌و هەرگیز هیچ کامیان ڕەوانی‌یە بنە خاوەنی خەج یەکێك لەداوکاران « مەمەند »ی جەوهەرداره کە بە سامانەکەی دەنازێت ، بە مەنتیقی گیرفان بیر دەکاتەوە ، مەمەند نموونەی بۆرژوایەکی ساویلکەیە داواکارێکی تری خەج میرزا « عەباس »ی ئەو قاتە ئەمیش بە پشتی خوێنەواریەکەی دەنازێ‌و خۆی لە هەموو کەس بەزاناتر دەزانێ ئەمیش نمونەی ڕۆشنبیرە بورژوا بچوکەکانە . داوا کاری سێ‌هەم سەرۆك عەشیرەتی « دەزۆزانی‌یە » کە بەدووشت دەنازێ یەکەم: بە عەشرەت‌و ناوو شوهرەتی دیوەخانی، دووەم : بەسامان‌و موڵك داری .. بەم دووشتە دەیەوێ خەج لە ئامێز بگرێ .. ئەمیش نموونەی دەرەبەگێکی خانەوادەیە .

ئێنجا بابزانین نووسەر تاچ ڕادەیەك توانیویەتی بەپێی سایکۆلۆژیەتی چینایەتی پەیوەندیان‌و هەوڵدانیان دیاری بکات .

کە هێزی دەرەبەگ بەخۆی‌و سامان‌و عەشرەتەوە هاتە پێشێ‌و داوای خەجی کرد مەمەندی

جەوهەردار دەستی بە مەرایی کردو لە ئەنجامدا هەر خۆشی دەستی باوکی خەجی ماچ کرد،کە خەج بدەن بە سەرۆك عەشرەتی دمزۆزانی ، بەڵام میرزا عەباس ئەوقاتی هێزی دژایەتی زیاتر لەمەمەند تێدایە هەتا ئەو کاتەش کە سەرۆك عەشرەت لەدەیبا بۆ خوازبێنی خەج هەر هیوای بە خەج هەیە ! بەڵام دەڵێ : دێم بۆ داخوازی خەج بۆتۆ ، بەڵام لەوێ خەج بەکاممان ڕازی بوو ئەوا خوازبێنی بۆ ئەومان دەکەین .. سەرۆك عەشرەت لە زمانی لووس‌و زانستی خوێندەوار دەترسێ بۆیە گفتی ئەوە نادات‌و ئەڵێ من بەوە قایل نیم‌و خەج هی خۆمە .. لەهەمان کاتدا هەریەکەلایەنی خراپی ئەوی تر بۆ جەماوەر باس‌دەکات ... ، مەمەندی ترسنۆك هەر زوو ئەکشێتەوە ، بەڵام لەم زەم‌و زەم کاریەدا سەرۆك عەشرەت بەمیرزا دەڵێ : کەتۆ ڕاس دەکەی‌و هێندە عاشقی خەجی ئەی بۆ ئەو ساڵە لە گەرمەسێرڕا خوازبینی‌کەرت هێنا بۆ خەج‌و خۆشت خوازبێنی بۆنەکردن ، ئەویش تەبریری ئەوەیە کە کەمێ ڕووگیر بووەو هەموو کاتێ عەقڵێش میوانی مروڤ‌نی‌یە! ئینجا میرزا بەو دەڵێ کە خوێنەوار نی‌یەو خەج لایەنی خوێنەوارو جەنابیشت جارێکی تر خوازبێنی کەرت بۆ خەج هێنا ، ئەمانە هەموو شتی گرنگی‌و هەمومان ئاگاداری ئەو خوازبێنی کەرانەین کە هەردوولا لە بێگانە هێناویانەو نەخوێنەواری سەرەك عەشیرەتیش ئاشکرایە خۆ ئەگەر مەمەند بیوێرایە ئەوا ئەویش تەکانی خوازبێنی کردنی بۆ لایەکی تر ئەدا بەڵام سەرۆك عەشرەت زوو چاو ترسینی کردو تەك خۆی خستی ، لەئەنجامدا خەج بە پێویستی میری درا بە سەرۆك عەشرەت‌و دیوەخان .

هەر لەم چەن‌و چۆنەدا جەماوەر هەر سێ لایەنی بۆ ڕوون ئەبێتەوەو خەج بەڕەوای ئەو نابینن ـ بۆیە خەجیش بەو ڕازی نابێت‌و ئامێزی سەرەك عەشیرەت گەرم ناکاتەوە .

لێرەدا تەنها سیامەند ماوەو جەماوەر چاوەڕوانی ئەوە ئەکات ببێتە خاوەنی خەج بەڵام سیامەندە هەرزەو سەرچڵ هاوڕێ‌یەکی ئاسنگەری کە تەمێ‌ی ئەکات‌و پێ‌ی ئەڵێ عاشقی ڕاستەقینە ئەبێ چۆن بێت ، پینەچی لەبە یوەندی خۆی‌و شاگردەکەیدا نیشانی ئەدات کە تەمێ کردنی سیامەند سودی نی‌یە ! چۆن ئەو بەشاگردەکەی بڵێ بڕۆ یان مەڕۆ ئەو هەر ئەڕوات ، ئەویش لە هەمان قالێدایە .. چونکە سیامەند پاش قسەکانی ئاسنگەر ، بە هەموو هۆشمەندیەکیەوە ئەڵێ : بانەوان خەج بەمن ڕەوا نەبینن‌من هەر گاز ئەکەم ، هەر هی منە ، هەر هی‌منە .. ئاسنگەریش بەدەم حەیران گووتنەوە ، بە سیامەند ڕائەگەیێنێ کە ئەوەی دەیەوێ ببێ بە خاوەنی خەج ، دەبێ زروفی مەوزوعی‌و زاتی تەواوو گونجاو بێت‌و زەمینەیەکی ڕۆشنبیری کاملی هەبێ .. ، بەڵام سیامەند ڕێگەی ڕاستی نەدۆزیەوە ، تەنیا پشتی بە خۆی بەستبوو .. بۆیە خەج پێ‌ی ووت : دنیا ئەنگوستە چاوە بانەڕۆین ! ، بەڵام سیامەند هەر لەسەر ڕای چەوتی خۆی سوور ئەبێ وپەلە پەل دەکات .. خەج ئەمجارەی پێ‌ی دەڵێت وادیارە هیچ ئاگات لە دنیا نی‌یەو سەری دنیا بە پووش گیراوە ، هەموو بەڵگەی سیامەند ئەوەبوو ئەی ووت : کەسێ عاشقی تۆ بێت گوێ ناداتە ئەوانە ... ، حیکایەت خوان ڕوون تر باسەکەی باس دەکات‌و دەڵێ : عەشقی خەج مۆمێکە لەدڵی سیامەندا ئەسوتێ ، تەنها دڵێ روناك کردۆتەوە بەڵام بستێ بەرپێ‌ی خۆی نابینێ ـ ، ئەمە هۆی ئەوەیە سیامەند بکەوێ ، بەرەو هەڵدێر بخلیسکێ .. ، ئەمە ڕەنگە بینەران وا تێ‌بگەن کە هەڵدێرانی سیامەند ڕێکەوتێ بووە ئەگەر ڕێکەوت نەبوایە بە ئاوات ئەگەیشت .. ، بەڵام ڕاستەکی ئەم تێ‌کەوتنەی سیامەند پێویست بوو . ئەمە ئەو بەرکە نوێ‌یە بوو کە مامۆستا فۆاد کردیە بەرگی ئەو کەلەپورە بەنرخەوەو زیانیەوە .

کۆتایی شانۆگەریەکەش بە هۆنراوەیەك دوایی هات کە دوو دێڕی کۆتایی دەڵێ : « خەج دولبەرێکی شەیدایە » چاوە ڕوانی سیامە ندێکی وریایە .

بەڵام بە گشتی گرنگترین شتی لە شانۆگەریەکەدا کە نیشانەی گەش بینیە ئەوەیە کە خەج هەڵ نەدێراوە ، ئەگەر ئەو سیامەندە بەو ریایانە بێتە کایەوە لە ئامێزی دەگرێ .

لە کۆتایی‌دا ئەڵێم کە ئەمە یەکەم شانۆگەری کوردی‌یە کەرەسەکەی لە ڕوداوێکی واقیعی‌یەوە هەڵهێنجرابێت .. پیش‌کەش کردنیش وەك حیکایەت خوانەکانی چاپخانە کۆنەکانی کوردستان پێك هێنرا بوو .

دەرهێنان :

قوتابخانەی بریختی ، ڕێبازێکی ناسراوەو چوارچێوەیەکی تایبەتی هەیە لە پێش‌کەش کردنا هەرچەندە ئەم جۆرە دەرهێنانە تائێستە بە شێوەیەکی دروستی خۆی لە شانۆگەری کوردیدا نەبینیوە ،

ئەگەریش شانۆگەریەکیشمان دابێتە پاڵ دەرهێنانێکی بریختی ڕەنگە هەر لەبەر ئەوە بووبێ کە تەنیا حیکایەت خوانی تیا بووەو بەس ، ئەگینا هیــچ سیمایەکـــی بریختی بەخۆوە نەدیوە نموونەش بۆ ئەمە شانۆگەری « مۆڵەتو ئابلۆقە » یە .

مەبەستی سەرەکی لە شانۆگەری بریختی ئەوەیە کەدیواری چوارەم نەمێنێ ، بەمانا جەماوەر وا هەست نەکەن کە کۆمەڵێك هاتوون بە خۆ ئامادەکردنێکـــی تەواوەوە ، حیوارەکانیان لەبەر کردووە ، هەروەهـا ئەکتەریش واهەست بکا کەکەس گوێ لێنەگرتووەو تەنها ڕوداوێك بۆخۆیان دەگێڕنەوەو گوێ نەدەنـــە جەماوەر ، بەڵکوو تێکەڵ بوون بە جەماەرو پەیوەندیو قسەکردن لەکەڵیاندا جۆری حوار دیاری بکاتو گوێ بدرێتە بیروڕاکانیان . هەروەها ئەکتەر نەبەسترێتەوە بەنەخشیەکی ئەندازیاری جوڵانەوە .

ئەم شانۆگەریە تاڕادەیەکی زۆر شێوەی بریختی بەخۆیەوە هەڵگرتووە جەماوە کە دەچێتە ژورەوە وا هەست دەکات بۆ چایخانەیەکی کۆن دەچێ،من وەکو ئەو چایخانانەم نەدیوە بەڵام باسیان بۆ کردووم کە هەموو شەوێك خەڵکی شار لێ کۆبونەتەوەو چەند کەسێکی قسەخۆشی و نووکتەبازو چیرۆك زان ، لە داستانە کۆنەکان .. دواونو خەڵکی تا درەنگ گوێیـــان لێگرتووە .. ، هەرچەندە ئەو سەردەمە ئـــەوان بریختیان نە ناسیوە ئەشێ بریختیش ئاگاداری ئەمان نەبوبێ .. ، ئەشێ کارەکەی ئەوان لەســــەر شێوەی بریختی بووە یان بریخت سوودی لەو شێوە حیکایەت خوانیە وەرگرتووە .

بە سەر چایخانەکەوە نوسینێ هـــەڵواسراوە « قاوەخانەی وەستا شەریف » لەژوورەوە لبـادی کوردی داخراوە لەبەر دەم ژورەکەدا کورسیەك بـۆ حیکایەت خوان دانراوە ... ، تابلۆیەك هەڵواسراوە ، لێی نوسراوە « الحسود لا یسود » دەورو پشنی بە وێنەی زولفە قارو بوراق ڕازاوەتەوە ، پێش ئەوەی حیکایەت خوان بێتە ژوورەوە خەڵکی دانشـــتوونو چاوەڕوانی دەکەن .. ئەو دەڵێ بۆ نەهات .. یەکێکی تر دەڵێ بەخوا ئەمشەو دواکەوت .. وا لە بینەران دەکات کە ئەوانیش وەك ئەوان چاوەڕوان بن . پاشان دێتو دادەنیشێو دەڵێ : « ئەمشەو باسێکی ئیجگار خۆشتان بۆ ئەگێڕمەوە » پاش ئەوەی کەهەندێـــك لەباسەکە ئەگێڕێتەوە وا سیامەند نیشان دەدات کـە خەجی بۆ نابێ .. لەپڕ یەکێك هەڵ ئەسێو دەڵـێ :

« قەت ناشێ سەری ئەمیش وەکوو فەرهاد و ... بدەی بەفەتارەت » ئەویش دەڵێ ئەگەر بەم بەیتانەی من ڕازی نابن خۆتان شتێ باس بکەن لەمە باشتربێ. جارجارەش ڕائـــەوەستێو ڕوی پرسیار ئەکاتـــە خەڵکەکە بەگشتی .

یاخود دەستی بۆ جەمـــاوەر ڕائەکێشێو لێیـــان دەپرسێ : کەئایا خەج بۆ کێ دەبێ ... ، یەکێ دەڵی بۆ مەمەند ، یەکێ دەڵێ بۆ سیامەند .. ئەبێ بـــە مشتو مڕ لەنێوانیاندا ، کرێکارێك کە نموونـــەی مرۆڤێکی تێگەیشتووە ، هەڵئەسێتە سەرپێو دەڵێ بۆ هیچیان نابێ .

پاش ئەوەی سیامەند هەڵ ئەدێرێو خــــەج لەســەر کێوی کێلە سپیان ئەمێنێتەوە ، حیکایـــەت خوان ڕوونەکاتەوە بینەرانو لێیان ئەپرسێ : ئێوە ئەتانەوێ خەج هەڵدێرێ ، هەندێکی خەڵکی ئەڵێن : پاش سیامەند ژیانی بۆچیە هەندێك ئەڵێن نەء .. نا .. نەء .. ، حیکایەن خوان ئەڵێ « ئەگەر ئەتانەوێ سیامەند هەڵنەدێری با هەموومان عاشق بین » ئەمانە هەمووی نیشانەی ڕووخانی دیواری چوارەمەن .

شتێکی تر کە سەرنجی ڕاکێشام ئەوە بوو کـە حیکایەت خوان جارجارە باسەکەی بە قسەی خۆشی یان بە حەیرانەوە ئەبڕیەوە یاخود جار ناجـــارە ڕوخسەتی پشوو دانی وەرئەگرت ، تا تۆزێـــك بحەسێتەوە ، جار جارەش سینیی‌چا ئەهاتو دەست بە چا خواردن ئەکرا ـ ، ئەتوانم بڵێم کە لە شانۆگەری « مۆڵەتو ئابلوقە »دا جەماوەر لەحیکایەت خـــوان بیزار دەبوو .. چونکە لە بازنەی گێڕانەوە زیاتـــر دەرنەچوو بەڵام حیکایەت خوانی ئەم شانۆگەریـــە چێژێکی زۆری لە گێڕانەوەکەدا دروست کردبوو وای لە جەماوەر کردبوو کە چاوەڕوانی حەیرانو دەف لێ دانەکەیبن . سەرەڕای ئەوە ئەکتەر لەناو جەماوەردا دانشتبوو بە تەواوی جوێ نەئەکرانەوە کە ئەوانە ئەکتەرن تا کاتێ خۆیان بە جەماوەر ناسان و کەوتنە باسی خۆیان : « ئەمن مەمەندی جەوهەردارم کـارم گەلێ ئاکەو فرۆختم هەن ، ئەمن میرزا عەباســـی ئەوقاتمو بۆخۆم خوێنەوارم » .

ئەوەی شایەنی باسە تا ئێستا زۆربەی ئـــەو شانۆگەریانەی کەلەسەر شانۆپێش کـەش‌کـــراون ئەنجامێکی میلۆدرامی داوە بەدەستەوە ، یان چەنـــد بەرهەمێکی کۆمیدی بێ‌ڕێو جێ ، تەنیا بۆ یاری کردن بە هەستو نەستی خەڵـــكو دلخوش کردنیـــانو

پێ‌کەنینیان .

بەڵام « خەج و سیامەند » بە نووسین و دەرهێنانەوە لەوان تێپەڕبووە ، تراجیدایەکە کارتێ کردنێکی گەورەی هەیە بۆ هەڵوێست و دروست کردن ، هیواداریشم کە ئەمە سەرەتایەك بێت بۆ ڕاهاتنی جەماوەر ، بەم جۆرە شانۆ گەریانە .

بەو شێوەیە نووسەرو دەرهێنەر یەکیربووبوون بۆ پێش کەش کردنی ئەو شانۆگەری‌یە سوود بەخشە ، بەڵام وەکووبۆم دەرکەوت دەرهێنەر، ئەوەی لە دەقی نووسینەکە لای‌دابێ تەنیا ئەوەبووە کە پارچە هۆنراوەی دوایی :

ئەگەر بەدڵ مەبەستانە
خەجی خەجان هەڵ نەدێرن
باهەمووومان عاشق بین
ئاگری خۆشەویستی ئەو لە گەلێنی دڵمان‌دابێ
گوێچکەی بیری بە ئاگامان بۆ سەرگوزشتی
ئاکامی ئەو دوودڵدارە ڕادێرێن
خەج کیژێکی دەروون و دڵ فراوانە
خەج کابانی مسکێنانە
خاتونێکی ئەمەکداری هەژارانە
خەج دولبەرێکی شەیدایە
هەتا ئێستاش
چاوی لەڕێی میوانداری سیامەندێکی وورپایە »

لای نووسەر کرێکاری ناو چاپخانەکە لەگەڵ چونە دەرەوەی خەڵکەدا ئەی خوێنێتەوە ، بەڵام دەرهێنەر ئەو حیوارەی داوە بە دەستە خوشکی خەج ، هەروەها سیامەند لای نووسەر هەڵئەدێری‌و نامێنێ بەڵام بە پێی ویستی دەرهێنەر جارێکی تر دەرئەکەوێ چونکە بەڕای ئەو هەریەك ئەنجامی هەیە ئەویش مەبەست ئەوەیە کەلەهێزی درامی چیرۆکەکە دێتە خوارێ ئیتر ئەگەر دەریش بکەوێتەوە گرنگ نی‌یە چونکە ئێمە ئەو حەتمیەتە ئەزانین کەئەو بە خەج ناگات .

دیکۆر

شێوێنی ڕوداو کەبە شێوەی دیمەن و ڕووناکی بەڕووناکی خستنە سەر لەگەڵ قسەکانی حیکایەت خوان بۆ گێرانەوەی کارەساتەکان ، ماڵی بابی خەج بوو کە بەدیوەخانێکی ڕازاوەو تەختی میری لێ‌دانرابوو . دووەم ماڵی سیامەند بوو کەچیغێکی کوردی‌و هەوجاڕو گاسن‌و گۆزەو کوپەڵەی تیا دانرابوو لە پشتیشەوە شاخی کێڵە سیپان بە خۆی‌و

دارو درختەوە جگە لەوان کوورەی ئاسنگەرو دەسگای پینە دۆز کەئەمانە کاتی ڕوداو ڕۆشن ئەبونەوەو شوێنەکانی تر تاریك ئەبوون هەرچەندە زۆر قەڵەبالغ کرابوو .

ئەکتەرەکان

دەوری سیامەند دەورێکی عاتیفی‌و پڕ لە میسالیەتی خۆشەویستی وشتی کلاسیکیانەبوو کە ئەبوو لەسەرو چاوبا بەدی بکرێ‌و ئیحایەك بدات کەچی بە پێچەوانەوە تەشونوج لەگیانی ئەکتەردا دروست بووبوو هەروها لەگەڵ وەسفەکانی حیکایەت خوان‌دا نە ئەگونجا کەکوڕێکی مووڕەش ڕووخۆشی .. بێت .

ئەمەونزۆری تری تەکتەرەکان وەك باوکی خەج بووبوونە هۆی ئەوەی کەئەو گرێ درامیەی نووسەر بەرەو بەرز بوونەوە ئەبرد بەڵام ئەمان ئاسانیان کردووایان نیشان نەئەدا .

ئەم بەرهەمە « فواد مەجید » نووسیبووی‌و « ئەحمە دسالار » دەری هێنابوو « عوسمان چێوار » یش پارمەتی‌ی دەرهێنانی دابوو ،

تیپی شانۆی پێشڕەوو بە هاوبەشی تیپی‌شانۆی زانکۆ پێشکەشیان‌کرد .

سەرچاوەکان

(١) دەقی شانۆگەریەکە لەگەڵ بینینی‌دا بۆ چەند جارێك
(٢) ئەو دودێڕە هی شاعیر « تایەربەگ » بوو
(٣) هۆنراوەیەکی مامۆستا هێمن
(٤) تراث شعبی عدد «٨»

نەهێشتنی نەخوێندەواری وەدی هێنانی
بەگیانی دیموکراتیەتە لە خوێندن